

استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو و اهمیت آن در حقوق بین الملل

سارا آقا جان بیگلو^۱، حسین فرحی^۲

^۱ دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، حقوق بین الملل.

^۲ استاد یار، حقوق بین الملل، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب.

نام نویسنده مسئول:

سارا آقا جان بیگلو

چکیده

حقوق بین الملل فضا، شاخه ای از حقوق بین الملل می باشد. که در قرن بیستم با ارسال اسپوتنیک، اولین قمر مصنوعی ساخته بشر به فضا، به وجود آمد. وقتی بشر توانست به فضای ماورای جو دسترسی پیدا کند، به دنبال استفاده و بهره برداری از آن در آمد. از آن رو جامعه بین المللی در تلاش بودند که استفاده و بهره برداری از فضا را محدود و تا حد توان مسالمت آمیز کنند. در راستای همین امر، موافقت نامه، کنوانسیون و معاهداتی هم تصویب شدند. اما مشکل آن است که هنوز استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو در هیچ یک از اسناد مربوطه تعریف مشخصی ندارد. در نتیجه آنکه میتوان از فضا استفاده نظامی کرد و آن را در "پوشش استفاده از نیروی نظامی برای برقراری صلح و امنیت" قرار داد. به نظر می رسد الان زمان مناسبی برای پر کردن خلاهای موجود در زمینه حقوق فضایی می باشد. و این نیاز احساس می شود که باید استفاده صلح آمیز از فضا تعریف و چارچوب حقوقی آن مشخص شود. اما سوال آن است که استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو به چه معنی می باشد؟ آیا با امنیت بین المللی در فضای ماورای جو ارتباط دارد؟ آیا میتوان با استناد به میراث مشترک بشریت، استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو را ابهام زدایی کرد؟ محقق در تحقیق پیش رو با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی و کتابخانه ای به سوالات فوق پاسخ خواهد داد.

واژگان کلیدی: حقوق بین الملل - حقوق فضای ماورای جو - استفاده صلح آمیز.

مقدمه

آرزوی انسان برای دست یابی به فضای ماورای جو از دیرباز وجود داشت. انسان ها راجع به فضا تخیلات گوناگونی داشتند. و حتی کتاب هایی هم در این خصوص می نوشتند که در میان مردم بسیار محبوب بود. این امر حتی در میان ملل متمدن هم از دیرباز وارد شده است از افسانه های ایران باستان و مصر باستان تا داستان های ژول ورن فرانسوی که در سال ۱۸۶۵ میلادی منتشر شد. که از بین داستان های متنوع اش داستان «از زمین تا ماه» طرفدار زیادی در سرتاسر دنیا پیدا کرد. (رئیزی نافچی، ۱۳۹۶، ۲) از نیمه دوم قرت بیستم آرزوهای انسان در مورد فضا به واقعیت تبدیل شد و بشر توانایی دست رسی به فضای ماورای جو را پیدا کرد. و از آن روز به بعد استفاده از فضای ماورای جو روز به روز در حال افزایش است. طبق اصول مندرج در معاهدات فضا و منشور ملل متحد، استفاده از فضای ماورای جو باید صلح آمیز و در جهت منفعت تمام بشریت باشد. استفاده های صلح آمیز از فضای ماورای جو، در اولین قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در ۱۴ نوامبر ۱۹۵۷، اصل بهره برداری صلح آمیز از فضا مورد تاکید قرار گرفت. و در سال ۱۹۵۹ کمیته ای به نام کوپوس (کمیته بهره برداری های صلح آمیز از فضای ماورای جو) به صورت دائم مشغول به کار شد. و تا به امروز اعلامیه های بسیاری را در خصوص استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو تصویب کرده است. (نظام حقوقی حاکم بر فضای ماورای جو را میتوان از منظر حقوق بشری هم مورد توجه قرار داد که برجسته ترین مصداق مورد اخیر در اصل میراث مشترک بشریت، نمود یافته است. (رستمی، ۱۳، ۱۳۹۳) به عبارتی فضای ماورای جو، محلی برای انتفاع کل بشریت بوده و فعالیت های فضایی باید در راستای نفع همه بشریت باشد. در خصوص ارتباط این عبارت با اصل میراث مشترک بشریت میتوان گفت: هر دو به موضوع عدم تخصیص فضای ماورای جو به عنوان اموال عمومی نظر دارند و اصل میراث مشترک بشریت، همانند «قلمرو همه بشریت»، حق غیر انحصاری در اکتشاف و انتفاع از فضای ماورای جو را شامل میشود. (عباسی، رستمی، ۳۱، ۱۳۹۴) معاهده فضای ماورای جو، اکتشافات و استفاده از فضای ماورای جو را برای اهداف صلح آمیز به رسمیت می شناسد. (محبعلی، ۱۰۷، ۱۳۹۱) در مورد اینکه چه نوع فعالیتی در فضا صلح آمیز است دو دیدگاه کلی وجود دارد: دیدگاه اول دیدگاه ایالات متحده امریکا است که میگوید صلح آمیز بودن به معنای این نیست که فعالیت ها در فضا نباید نظامی باشد بلکه نباید تجاوزکارانه باشد. و دیدگاه دوم این است که فعالیت صلح آمیز به معنای عاری سازی فضا از هر نوع فعالیت نظامی است. (مومنی راد، سیدیان هاشمی، ۸۱، ۱۳۹۵) اصل بهره برداری صلح آمیز از فضا به طور کلی به عنوان عنصر تشکیل دهنده اصل میراث مشترک بشریت محسوب می گردد. استفاده برای اهداف صلح آمیز پیش نیازی است برای تحقق منافع برای کل بشریت و نمی توان بهره برداری غیر صلح آمیز را برای کل بشر یا برای کلیه کشور ها سودمند تلقی کرد. (رضی پور، ۹۸، ۱۳۹۳) در نهایت، می توان گفت که اهمیت استفاده صلح آمیز از فضا و همکاری بین المللی در این خصوص، منجر به امنیت بین المللی در فضا و حتی در روی زمین می شود. و اهمیت اصل میراث مشترک بشریت را می توان در فضای ماورای جو جستجو کرد. زیرا که به خودی خود استفاده صلح آمیز و به نفع بشریت در درون آن وجود دارد، که در ادامه به بررسی هر یک جداگانه خواهیم پرداخت.

واژه شناسی استفاده یا بهره برداری از فضای ماورای جو و تعریف آن:

ماده ۱ معاهده فضای ماورای جو «استفاده^۱ و بهره برداری^۲ از فضای ماورای جو از جمله ماه و ...» را در کنار یکدیگر آورده است. و آن ها را با حرف اضافه «و» جدا کرده است. آنچه که در ابتدا باید بدان توجه داشت این است که اگرچه در ظاهر، این دو کلمه معنای مشابه دارند اما در حقیقت دامنه معنایی آنها متفاوت است. اما باید توجه داشت که در تفسیر یک معاهده، اولین قاعده توجه به ویژگی های زبانی است که معاهده به آن نگارش یافته. در زبان انگلیسی، بهره برداری به معنای «استفاده از منابع نفتی، معدنی و غیره» است که این خود نشان می دهد که رابطه میان کلمات «استفاده» و «بهره برداری» عموم و خصوص مطلق است، چرا که هر نوع بهره برداری به معنای استفاده است ولی استفاده تنها شامل بهره برداری نیست. از این بیان ماده میتوان نتیجه گرفت که گرچه می شد تنها با آوردن کلمه «استفاده» این مفهوم رساند که کشور ها آزادی کامل در استفاده دارند، اما آوردن کلمه «بهره برداری» در ماده یک نشان دهنده اهمیت این قسمت از آزادی کشور ها در فضا است. با توجه به موارد فوق نتیجه می گیریم که منظور از استفاده و بهره برداری، استفاده های علمی از فضا به منظور تحقیقات، آزادی بهره برداری از منابع طبیعی فضا است و بدیهی است که آزادی حرکت در فضا برای فضاپیماها و استقرار ایستگاه های فضایی هم از جمله این آزادی ها است. (مومنی راد، سیدیان هاشمی، ۶۹، ۶۸) همانطور که ذکر شد میان بهره برداری (کاوش) و استفاده تمایز وجود دارد. را که کاوش در کل محدود تر از استفاده می باشد. کاوش یا بهره برداری به پژوهش های علمی و غیر علمی برای مقاصد نظامی و غیر نظامی اشاره دارد. در عین حال هم کاوش و هم استفاده تابع عوامل محدود کننده ای از قبیل نفع مشترک، شرط سود و شرط ممنوعیت سلاح های هسته ای می باشند. کاوش ازاد محدود به شرط عدم تبعیض و برابری و شرط عدم تصاحب، شرط

¹. Use². Exploitation

حقوق بین الملل، شرط مسوولیت و شرط مشاوره، مشاهده و اطلاعات است. اما استفاده شامل پرواز های فضایی برای کاوش و پژوهش علمی و کاربرد های فضایی شامل ارتباطات و سنجش از راه دور و پیش بینی وضع هوا است. (صادقی ده صحرایی، ۱۳۹۱، ۳۴)

اصول کلی حقوقی و سایر منابع موجود در استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو:

اصول کلی حقوق به دلیل عام بودنشان به قضات امکان می دهند که در شرایطی متفاوت، این اصول را به کار گیرند. و این اصول به دلیل عدم صراحت دارای قابلیت انعطاف بوده و می توانند در موارد مختلف به کار گرفته شوند. در سال ۱۹۵۸ که کمیته استفاده و بهره برداری صلح آمیز از فضا یا همان کوپوس تشکیل شد، تلاش های بسیاری در جهت شکل گیری اصول کلی حقوقی در زمینه فضا انجام داده است. تمام قطعنامه هایی که توسط کمیته آماده می شد با وفاق عام در مجمع عمومی به تصویب می رسید. این روش به طور قطع به این موضوع وابسته است که تمام توافقات و اعلامیه ها در خصوص اصول حقوقی تدوین حقوق فضا که در اجزای مختلف کمیته آماده می شوند باید به اتفاق آرا در مجمع عمومی به تصویب برسند و لذا این توافقات حاصل اجماع نظر اکثریت اعضای سازمان ملل متحد به شمار می روند. (رضی پور، ۱۳۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۸) اتحاد جماهیر شوروی سابق و آمریکا آغاز کننده فعالیت های فضایی و توسعه دهنده ی آن به عنوان حقوق فضا بودند. که شامل حقوق عرفی و قطعنامه هایی که توسط مجمع عمومی تصویب شدند. مانند قطعنامه های، ۱۱۰(II)/1947-1962/1963-1884/1963. این قطعنامه های پیش از آنکه معاهدات مربوط به حقوق فضا تصویب شود و منعکس کننده حقوق عرفی در آن باشد، تصویب شده بودند. همانطور که مد نظر است، اصول در حقوق فضا در حلت اولیه اش، حاکم بر اکتشاف و بهره برداری از فضای ماورای جو می باشد. این اصول بنیادین عرفی که بیشتر توسط کمیته فرعی حقوقی سازمان ملل متحد (کوپوس) تدبیر شده بودند، در معاهده ی فضای ماوای جو به طور کامل منعکس شدند. به طور کلی این اصول عبارتند از:

۱- اصل آزادی اکتشاف و استفاده از فضای ماورای جو و اصل توجه به منفعت همه بشریت

۲- اصل عدم تخصیص (منع تصاحب)

۳- اصل استفاده از کاه و سایر اجرام سماوی منحصرا برای مقاصد صلح آمیز

۴- اصل همکاری و مساعدت بین المللی

۵- اصل مسوولیت برای فعالیت های ملی در فضای ماورای جو

۶- اصل مسوولیت برای خسارات ناشی از اشیای فضایی

۷- اصل ثبت اشیای فضایی (Avgerinopoulou, Stolis, 2017, 4)

در حقوق بین الملل فضا وجود خلاء ها به خوبی مشهود است. در واقع تحولات در فضا به قدری سریع روی می دهند که این امکان وجود ندارد تا حقوق خود را با آن ها هماهنگ کند و همین سبب ساز خلاء های حقوقی می شود. برای تعیین این اصول، باید به دنبال آن دسته قواعدی بود که در سال های اخیر در رویه کشور های مختلف وجود داشته و پذیرفته شده اند، به عبارتی آن هایی که در قبال آن ها دیگر معترضی وجود ندارند، بر خلاف عرف که همواره ممکن است دولتی قبل از تشکیل به آن ها اعتراضی داشته باشد. اصول کلی حقوقی در حقوق بین الملل فضا در قطعنامه های مجمع عمومی به تصویب رسیده اند؛ مانند: «حقوق برابر کشور ها در بهره برداری صلح آمیز از فضای ماورای جو»، (مومنی راد، سیدیان هاشمی، ۱۳۹۵، ۳۴، ۳۵) یا اولین قطعنامه مجمع عمومی در ۱۴ نوامبر ۱۹۵۷ در خصوص اصل بهره برداری صلح آمیز از فضا. و همچنین در ۱۴ دسامبر ۱۹۶۲ مجمع عمومی قطعنامه ۱۸۰۲ را تصویب کرد که در خصوص «همکاری بین المللی برای بهره برداری صلح آمیز از فضا» بود. (رضی پور، ۱۳۹۳، ۹۷، ۹۹) سایر منابع موجود که در مورد حقوق فضا قابل استناد است؛ میتوان به موافقت نامه ها و معاهدات دو جانبه و چند جانبه اشاره داشت. به تعریف پرفسور مک نر (حقوقدان انگلیسی): معاهده عبارتست از یک توافق کتبی است که به وسیله آن دو یا چند دولت یا سازمانهای بین المللی رابطه ای را بین خود در قلمرو حقوق بین الملل ایجاد می کنند و یا در صدد ایجاد آن هستند. صرف نظر از نواقصی که این تعریف یا تعریف های دیگر حتی آنچه که در کنوانسیون وین آورده شده است؛ باید گفت معاهدات به دو دسته دو جانبه و چند جانبه تقسیم می شوند.^۱ معاهدات چند جانبه در خصوص حقوق فضا شامل ۵ معاهده اصلی است که در طول تحقیق به آنها به دفعات اشاره خواهد شد و پیشتر هم به برخی از آن ها اشاره شده است. که مهم ترین معاهده موجود در خصوص استفاده مسالمت آمیز از فضای ماورای جو، معاهده ی فضای ماورای جو می باشد. در کنار معاهدات و موافقات بین المللی چند جانبه در فضای ماورای جو، معاهدات دو جانبه ای وجود دارد که بیشتر توسط دو قدرت بزرگ فضایی- ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی سابق- منعقد شده اند اما نقش بسزایی در عرصه ی فضای ماورای جو و علی الخصوص در کنترل تسلیحاتی و محدودیت آن در این محدوده ی جغرافیایی داشته اند. مانند معاهده منع سیستم های ضد موشک بالستیک (۱۹۷۲) که این معاهده بین

^۱. Donya-e-hoghigh.com

آمریکا و شوروی سابق پس از ده سال کش و قوس سرانجام به تصویب رسید و یک توافق با اهمیت در خصوص تحدید تسلیحات و تلاش برای جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی بود. معاهدات دو جانبه ی دیگری در این خصوص وجود دارد که موردی می توان به معاهده مربوط به جمع آوری موشک های هسته ای با قدرت پرواز کوتاه (بد کوتاه) (۱۹۸۷) اشاره کرد. که این معاهده هم بین دو کشور آمریکا و روسیه در ماه دسامبر در واشینگتن به تصویب رسید. و سایر معاهداتی که در خصوص منع تسلیحاتی کردن فضای ماورای جو پرداخته اند چه به صورت مستقیم و چه به صورت غیر مستقیم. معاهده START I^۱ در سال ۱۹۹۱ که در خصوص استفاده تکنیکی از وسایل تحقیقاتی می باشد که هر کشوری باید به گونه ای از آن استفاده مند که با وسایل تکنیکی و تحقیقاتی عضو دیگر تداخل نداشته باشد. (صادقی ده صحرایی، ۱۳۹۱، ۲۶، ۲۷، ۲۸)

تاثیر معاهدات و رویه های موجود در زمینه قطب و بستر اعماق دریاها بر روی استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو:

وجود دیدگاه های متضاد دولت ها در خصوص حاکمیت نسبت به قطب جنوب، طرح دعوی سرزمینی گوناگون در جنوبگان و نیز همپوشانی برخی ادعاهای سرزمینی که می توانست موجب تنش های قابل ملاحظه ای میان مدعیان رقیب شود. سرانجام در سال ۱۹۵۹ معاهده قطب جنوب منعقد شد. و بعد ها قطعنامه ۴۰/۱۶۵ در خصوص جنوبگان تصویب شد. این قطعنامه در قسمت اول خود به موضوع؛ نفع بشریت و اهمیت آن برای جامعه بین المللی در خصوص صلح و امنیت بین المللی و نیز استفاده صلح آمیز از جنوبگان و اهمیت اقتصادی، زیست محیطی، تحقیقات علمی و هواشناسی در آن تاکید داشت. و در قسمت دوم خود آورده است که: «... مدیریت، بهره برداری و استفاده از جنوبگان باید مطابق با هدف ها و اصول منشور سازمان ملل متحد و در جهت حفظ صلح و امنیت بین المللی و پیشبرد همکاری بین المللی برای نفع بشریت به طور کلی انجام شود...» در ضمن قطعنامه مزبور تاکید می کند که هر نوع بهره برداری منابع جنوبگان باید تداوم صلح و امنیت بین المللی در جنوبگان، حفاظت از محیط زیست آن، غیر قابل تملک بودن و نگهداری از منابع آن، مدیریت بین المللی و تسهیم عادلانه منافع حاصل از چنین بهره برداری را تضمین کند. در کل با بررسی مفاد تمامی این قطعنامه ها، میتوان به نکات اساسی در خصوص جنوبگان دست یافت:

۱) قطب جنوب باید همواره به نفع بشر و منحصرا برای اهداف صلح آمیز مورد استفاده واقع شود و نباید به صحنه ای برای تعارض بین المللی تبدیل شود. در این راستا، قطب جنوب منطقه ای غیر نظامی بوده و نباید برای انفجار ها و دفع ضایعات هسته ای مورد استفاده واقع شود.

۲) مطابق با معاهده قطب جنوب باید اهداف و اصول مندرج در منشور سازمان ملل متحد در قطب جنوب به اجرا درآید.

۳) مدیریت (اداره)، بهره برداری و استفاده از قطب جنوب باید مطابق با اهداف و اصول منشور سازمان ملل متحد و به نفع حفظ صلح و امنیت بین المللی به ترویج همکاری بین المللی برای سود تمام بشریت انجام شود. (طلائی، منصوری، ۱۳۸۴، ۱۰۳، ۱۰۲، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۹) در هر صورت تنها منطقه ای که به صورت کامل به صورت غیر نظامی در آمده است منطقه آنتارکتیکا می باشد. غیر نظامی کردن به معنای ممنوعیت احداث هرگونه تاسیسات نظامی و فعالیت های نظامی است و به عنوان یک شرط اساسی برای نگهداری یک منطقه جهت مقاصد صلح جویانه است. در همین راستا کشور ها تاکید بسیاری داشتند در خصوص استفاده از دریا برای مقاصد صلح آمیز، تا اینکه ایده حفظ منطقه ای برای مقاصد صلح جویانه و مسالمت آمیز به ابتکار آقای آروایدپاردو^۲ سفیر مالت پیشنهاد گردید. و در نهایت، در سال ۱۹۷۰ اعلامیه ای با عنوان دریاها و کف اقیانوس و زیر بستر دریا در ماورای محدوده صلاحیت ملی ۴ با ۱۰۸ رای موافق و بدون مخالف و با ۱۴ رای ممتنع به صورت قطعنامه ۲۷۴۹ مجمع عمومی به تصویب رسید. اعلامیه مربوط به اصول حاکم بر بستر دریاها و کف اقیانوس ها، زیر بستر دریا در ماوراء صلاحیت ملی مهم ترین نتیجه ای را که در برداشت بیان این اصل بود که: « منطقه بین المللی بستر دریاها باید انحصارا برای استفاده های صلح جویانه مفتوح باشد. » در کنار این قطعنامه، معاهده ۱۹۷۱ در زمینه منع قرارداد هرگونه سلاح های هسته ای و دیگر سلاح های کشتار دسته جمعی در بستر و زیر بستر و کف اقیانوس ها (معاهده بستر دریا) را هم در گسترش اصل استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو باید در نظر گرفت. علاوه بر تلاش هایی که در جهت حفظ دریا برای مقاصد صلح جویانه و اهداف مسالمت آمیز صورت پذیرفت مسائل مربوط به حقوق دریاها که می بایست به وسیله کنفرانس سوم حقوق دریاها مورد بررسی قرار می گرفت، رسما به وسیله کمیته بستر دریاها در ۱۸ آگوست ۱۹۸۲ به تصویب رسید که مشتمل بر استفاده های صلح آمیز از فضای اقیانوس ها و مناطق صلح و امنیت بود. این کنوانسیون تعریفی از مقاصد صلح جویانه و مسالمت آمیز به دست نمی دهد لیکن ماده ۳۰۱ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق

^۱. این معاهده، (START II) هم داشته است که در سال ۱۹۹۳ بین روسیه و آمریکا منعقد شده است.

^۲. Arvaidd pardo

دریایا «کشورهای متعاهد در اعمال و اجرای وظایف خود به موجب این کنوانسیون باید از هرگونه رفتار یا استفاده از زور بر علیه تمامیت ارضی و یا استقلال سیاسی هر کشوری خود داری نموده و همچنین از هرگونه روشی که متناقض با اصول حقوق بین الملل مندرج در منشور ملل متحد است خودداری نماید.» براساس تفسیر ماده ۳۰۱ این معاهده، حفظ دریایا برای مقاصد صلح جویانه و اغراض مسالمت آمیز از طرفی مبین اجرای دقیق و صریح حقوق دریایا بر مبنای پارهای از قواعد حقوق بی نالملل عام و از طرف دیگر اجرای اصول مندرج در منشور ملل متحد (به ویژه ماده ۲ پاراگراف ۴ منشور ملل متحد) اصل مذکور هرگونه فعالیت نظامی در دریا را که این فعالیت مغایر با اصول مذکور در ماده ۳۰۱ نباشد را ممنوع نکرده است. (آرش پور، ۱۳۸۶، ۱۳، ۲۰) قطب و دریایا و تلاشی که جامعه بین المللی برای بهره برداری صلح آمیز از آنها داشت؛ منجر به عرف و اصول حقوقی شد که بعد ها در خصوص فضای ماورای جو به آنها اشاره بسیار شده است. فعالیت های اکتشاف و استفاده از فضای ماورای جو باید با اهداف صلح آمیز انجام می شود. غیر نظامی کردن فضای ماورای جو و اجرام سماوی بر ممنوعیت فعالیت هایی که اهداف نظامی را دنبال می کنند اشاره دارد و حقوق فضا استفاده از سلاح های هسته ای و سلاح های کشتار جمعی را در فضای ماورای جو منع می کند. (ابراهیمی، ۱۳۹۰، ۳۱، ۳۲)

تاریخچه استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو:

پس از جنگ جهانی دوم، ایالات متحده و اتحاد شوروی سابق به دشمنان یکدیگر تبدیل شدند. این دوره، دوران جنگ سرد نامیده می شد. آنها با یکدیگر رقابت می کردند و هر یک خواستار تبدیل شدن به قدرتمند ترین ملت و کشور بودند. آنها در بسیاری از زمینه ها از جمله در عرصه های نظامی، تکنولوژی و فرهنگی با یکدیگر رقابت می کردند. رقابت در عرصه فضا نیز برای آنها از اهمیت بسزایی برخوردار بود، زیرا دو کشور به کاربرد های نظامی و چگونگی استفاده از تسلیحات در فضای ماورای جو فکر می کردند. (محیطی، ۱۳۹۱، ۶۵، ۷۶) قواعدی که امروز بر وضعیت حقوقی فضا حاکم هستند، حاصل تلاش های جامعه بین المللی برای ممانعت از بروز مسابقه تسلیحاتی در فضا است. در آغاز عصر فضا، جامعه بین المللی از طریق سازمان ملل متحد درخواست نمود تا فعالیت های مربوط به اکتشاف و بهره برداری از فضا صرفا با اهداف صلح آمیز و با توجه به منافع جامعه بشری انجام شود. بعد از پرتاب اسپوتنیک به فضا، اولین واکنش رئیس جمهور وقت آمریکا، آیزنهاور^۱، در برابر این موفقیت اتحاد جماهیر شوروی سابق، تلاش در جهت محدود کردن ظرفیت های بالقوه نظامی در فضا، با بهره گیری از تعهدات مربوط به ممانعت از بروز مسابقه تسلیحاتی در فضا بود و از این طریق تلاش نمود تا در صورت امکان، تصویری صلح جویانه از فعالیت های فضایی ارائه نماید. (رضی پور، ۱۳۹۳، ۹۶، ۹۷) ۴۷ سال پس از پرتاب اسپوتنیک واژه « صلح آمیز » فاقد یک معنی معتبر و موثق می باشد.^۲ در همین راستا و برای گسترش هر چه بیشتر استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو، کمیته سازمان ملل در امور استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو به نام کوپوس^۳ تشکیل شد. این کمیته در سال ۱۹۵۹ توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد ایجاد شد که بر استفاده و بهره برداری از فضای ماورای جو به نفع همه بشریت کنترل و نظارت داشته باشد. به عبارتی برای توسعه صلح و امنیت در فضای ماورای جو این کمیته تشکیل شد. دو ابر قدرت فضایی آن زمان، یعنی ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی طرح های اولیه درباره موضوع بهره برداری از فضا در جهت ممانعت از مسابقه تسلیحاتی در فضا صورت می گرفت و از این رو از همان مراحل اولیه آغاز عصر فضا، جامعه بین المللی در صدد بر آمد تا از طریق توافق بین المللی و در چارچوب سازمان ملل متحد، به این هدف جنبه حقوقی ببخشد. (رضی پور، ۱۳۹۳، ۹۷) تمامی معاهدات و موافقت نامه هایی که در زمینه حقوق فضا موجود است ناشی از اصل استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو است.

جایگاه میراث مشترک بشریت در استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو:

اگرچه اصل میراث مشترک بشریت در اسناد بین المللی متعدد از جمله معاهده ماه (۱۹۷۹) مورد اشاره واقع شده است اما نهاد های بین المللی و نیز حقوق دانان تاکنون تعریف جامع و قانع کننده ای که تمام مصادیق آن را در بر گیرد، ارائه ننموده اند. معاهده ماه در ماده ۱۱ مقرر می دارد: «ماه و منابع طبیعی اش میراث مشترک بشریت هستند.» (رستمی، ۱۳۹۳، ۲۲، ۲۳) در تعریف های ارائه شده از میراث مشترک بشریت چند اصل وجود دارد که از میان آن ها می توان به اصل اشاره داشت که در ارتباط با استفاده مسالمت آمیز از فضای ماورای جو می باشند به عبارتی می شود به آنجا هم تعمیم داده شوند. که عبارتند از: (۱) اگر منابع طبیعی مناطق بین المللی مورد بهره برداری قرار گرفتند، منافع اقتصادی حاصله، بصورت بین المللی تقسیم خواهد شد. در این رژیم، سود اقتصادی و منافع خصوصی، نادرست فرض می شود مگر آنکه طوری عمل شود که نفع بشریت، تقویت شود. (۲) بهره برداری از این مناطق، صرفا باید برای اهداف مسالمت آمیز و

^۱..Eisenhower

^۲. Shakuri.blogfa.com/post/16

^۳. CUPOUS

صلح جویانه باشد. نباید مجوز پایگاه نظامی صادر شود، هیچ سلاحی از هر نوع نمی تواند آزمایش شود، مانور نظامی در منطقه ممنوع است و هیچ سیستم تسلیحاتی در منطقه نباید بکار گرفته شود. این عناصر در توصیف و تشریح میراث مشترک بشریت در بیانیه تاریخی آروید پارگو، نماینده مالت و از اعلامیه اصول حاکم بر بستر دریاها و کف اقیانوس ها و زیربستر آنها، خارج از محدوده صلاحیت ملی، استنتاج گردیده است. (جمالی، ۱۳۸۹، ۶۱) مفهوم میراث مشترک بشریت با درج در معاهدات مربوط به فضای ماورای جو رسماً وارد گفتمان حقوقی شد، اما عوامل متعددی در پدیداری و شناسایی اصل میراث مشترک بشریت در مجامع بین المللی دخیل بوده اند. که در همین معاهده در ماده ۴ به اصل استفاده مسالمت آمیز از فضای ماورای جو اشاره داشته است. این معاهده به صراحت به اصل «میراث مشترک بشریت» اشاره ندارد، اما به فضای ماورای جو به عنوان قلمرو همه بشریت اشاره می کند. با توجه به مطالب ذکر شده می توان گفت که میراث مشترک بشریت در مورد مناطق و منابعی است که در جهت حفظ منافع جامعه بشری قابل بهره برداری می باشد. این مناطق و منابع عموماً فراتر از محدوده صلاحیت ملی دولت ها قرار می گیرند. (حبیب زاده، منصور، ۱۳۹۷، ۹۵، ۹۷، ۱۰۹) این اصل مبین آن است که فضای ماورای جو متعلق به هیچ کشوری نیست و برعکس متعلق به همه کشور هاست، به عبارتی طبق این اصل وضعیت فضای ماورای جو به عنوان اموال مشترک یا به عنوان محیطی که تابع صلاحیت انحصاری یک کشور مشخص نیست. که البته اصل میراث مشترک بشریت بیشتر از طرف کشور های در حال توسعه مورد پذیرش قرار گرفته است. (صادقی ده صحرایی، ۱۳۹۰، ۱۳۸، ۳۶)

استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو به معنی غیر نظامی ساختن آن است:

واژه "صلح آمیز" تقریباً در اسناد سازمان ملل متحد و هر یک از معاهدات حقوق فضا، در ارتباط با استفاده از فضای ماورای جو مطرح شده است. با این حال، با وجود استفاده گسترده از این واژه، تعریفی معتبر از آن در حقوق بین الملل وجود ندارد. جای تعجبی ندارد که اصطلاح اهداف صلح آمیز منجر به بحث طولانی مدتی شود نسبت به آنچه که امروزه در فضای ماورای جو موجود است؛ به نوبه ای می توان به این موضوع اشاره داشت که در صورت استفاده نظامی از فضای ماورای جو زیر نظر حقوق بین الملل مجاز است. (دفاع مشروع) (Gleeson, 2005, 55, 56) در ۴ اکتبر ۱۹۵۷ زمانی که اولین قمر مصنوعی ساخته بشره نام اورا اسپوتنیک ۱ گذاشته بودند توسط شوروی سابق به فضا پرتاب شد، در نتیجه آن پرتاب حدود ۴۰۰ بار آن قمر به دور زمین در بازه زمانی ۳ ماهه چرخید. البته که آن لحظه ی بسیار با اهمیت به عنوان عصر فضا نام گذاری شد که بحث قواعد حقوقی برای اکتشاف و استفاده از فضای ماورای جو از آن زمان به بعد مطرح شد. از آن روز تا به حال، حقوق بین الملل در راستای تسهیل پیشرفت قابل توجه در استاندارد های مربوط به بشریت گسترش یافته است. به طور مثال، سیستم های ارتباطات جهانی، تکنولوژی کنترل از راه دور برای پیش بینی آب و هوا و کنترل حوادث و برنامه های تلویزیونی از طریق ماهواره ها را فراهم کرده است. (freeland, 2015, 33) اصل استفاده صلح آمیز از فضا اصلی است که از مقبولیت بیشتری نسبت به اصول دیگر برخوردار است. طبق ماده ۴ معاهده فضای ماورای جو، استفاده از ماه و دیگر اجرام سماوی می بایست «منحصراً صلح آمیز» باشد. این مسئله در بند ۱ ماده ۳ موافقتنامه ماه هم تکرار شد. اما این اتفاق نظر هم نتوانست مانعی بر سر راه تفاسیر مختلف از صلح را بگیرد. در مورد اینکه چه نوع فعالیتی در فضا صلح آمیز است دو دیدگاه کلی وجود دارد: دیدگاه اول دیدگاه ایالات متحده آمریکا است که می گوید صلح آمیز به معنای این نیست که فعالیت ها در فضا نباید نظامی باشد بلکه باید غیر تجاوزکارانه^۱ باشد. سناتور گور^۲ نماینده آمریکا در اجلاس کمیته اول مجمع عمومی سازمان ملل متحد ضمن طرح این مسئله در توجیه آن بیان داشت که تا روزی که در روی زمین فعالیت نظامی وجود دارد نمی توان انتظار داشت که در فضا فعالیت نظامی وجود نداشته باشد. علاوه بر این، به عقیده وی، تنها باید دقت کرد که فعالیت های نظامی مطابق با منشور ملل متحد و تعهدات بین المللی کشور ها باشد. (مومنی راد، سیدیان هاشمی، ۱۳۹۵، ۸۱) طبق دیدگاه اول، هیچ فعالیت نظامی را نمی توان در ماه و سایر اجرام آسمانی انجام داد، به جز آنهایی که بر اساس مواد قبلی معاهده از قبیل؛ استفاده از پرسنل نظامی برای تحقیقات علمی و یا سایر مقاصد صلح آمیز مجاز شمرده شده اند. و بر اساس دیدگاه دوم، به جز در موارد خاص، فعالیتی که از نظر ماهیت غیر تهاجمی است مجاز شمرده می شود، حتی اگر توسط پرسنل نظامی انجام گرفته است. این استثنائات در ماده ۵ معاهده فضا مانند ایجاد پایگاههای نظامی، استحکامات و آزمایش هر نوع سلاح و اقدام به برگزاری مانورهای نظامی در اجرام آسمانی به رسمیت شناخته شده است. بیان قید «منحصراً صلح آمیز» در جمله اول پاراگراف ۲ از ماده ۴، در جهت تقویت نظام کنترل تسلیحات و استفاده خاص از «ماه و دیگر اجرام آسمانی» می باشد. در حال حاضر، در محدوده مدار های اطراف زمین، و یا در اعماق فضا، به استثناء ممنوعیت تسلیحات هسته ای و سلاح های کشتار جمعی هیچ ممنوعیتی وجود ندارد. (حسینی، ۱۳۹۱، ۲۰۵، ۲۰۶) پاراگراف ۲ ماده ۴، حول محور اهداف صلح آمیز متمرکز شده است. در این پاراگراف، غیر نظامی شدن نسبی مورد توجه قرار دارد و مربوط به زمان

1. Non-Aggressive

2. Gore

صلح است. پایه ی این استدلال این است که مفهوم «اهداف صلح آمیز» که در مقدمه پیمان فضا نیز به آن اشاره شده، از سوی برخی کشورها و صاحب نظران به اهداف غیر تجاوز کارانه تعبیر شده است. برخی کشورها مانند اتحاد شوروی (سابق)، عبارت «اهداف صلح آمیز» را این طور تفسیر می کردند که تمام فعالیت های نظامی که از ماه ناشی می شوند ممنوع هستند غیر از اقداماتی که در پیمان فضا مجاز فرض شده اند. طرفداران این نظریه با این استدلال از آن دفاع می کنند که اساسنامه آژانس بین المللی انرژی اتمی بین از انرژی اتمی تفکیک قائل «نظامی» و «صلح آمیز» بهره برداری شده و همه فعالیت های نظامی را غیر صلح آمیز تلقی می کند. و کشورهای غربی تأکید می کردند که عبارت صلح آمیز به مفهوم اقدامات غیر تجاوزکارانه است. بیشتر به دلیل ارسال ماهواره های سنجش از دور و ماهواره های نظامی یا با کاربرد دو گانه بر این موضع اصرار داشتند. (رضی پور، نجفی اسفاد، ۱۳۹۰، ۵۳) مفهوم عبارت «صلح آمیز» همچنان محل نزاع است، اما در مجموع می توان گفت: اگرچه معنای «استفاده غیر تجاوز کارانه» به واقعیت نزدیک تر است، با این حال به کار گیری معنای «استفاده غیر نظامی» به نحو موثر تری به نفع بشریت است. نکته دیگر آنکه، در حال حاضر استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو، اگرچه تعهداتی را بر کشورها تحمیل می کند، اما بیانگر ممنوعیتی مطلق برای کلیه فعالیت های نظامی در فضای ماورای جو نیست؛ به عنوان مثال، بر طبق ماده ۴ معاهده فضای ماورای جو، کشورها از قرار دادن هر نوع شیء حامل سلاح های هسته ای، کشتار جمعی و نصب چنین سلاح هایی بر روی اجرام آسمانی، یا قرار دادن این گونه سلاح ها در فضای خارج از جو و مدار اطراف زمین منع شده اند. معاهده مذکور فقط به سلاح های مطرح شده اشاره مستقیم داشته و در نتیجه، استقرار موشک ها و راکت های بالستیک ممنوع نشده اند. (رستمی، ۱۳۹۳، ۷۵، ۷۶)

درست است که از زمان ارسال اسپوتنیک به فضا حدود ۶۰ سال میگذرد و معاهدات و اسناد بین المللی قابل توجهی در این زمینه موجود است، اما واژه صلح آمیز محل مناقشه دکترین، دولت ها و حقوقدانان می باشد. در تعبیر اولیه و موسع این واژه در رابطه با فضا «غیر نظامی» بود و به نظر می رسید که به طور مشترک توسط ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی (روسیه) ارائه شده بود. با این حال اندکی پس از روی کار آمدن ماهواره ها، ایالات متحده کم کم موضع خود را نسبت به مفهوم واژه صلح آمیز عوض کرد و ادعا نمود که این واژه به معنای «غیر تجاوز کارانه» است و نه غیر نظامی. به مدت چند سال پس از آغاز عصر فضا، اتحاد جماهیر شوروی سابق بر این موضع باقی بود که صلح آمیز به معنای غیر نظامی بوده و همه فعالیت های نظامی در فضا غیر صلح آمیز و غیر قانونی هستند. (رضی پور، ۱۳۹۴، ۱۹۳، ۱۹۳، ۱۳۹۳) همانطور که، در ماده ۳۱ (۱) «کنوانسیون وین حقوق معاهدات ۱۹۶۹»، این تفسیر به کار رفته است. زیرا عبارات مندرج در معاهده، بایستی با توجه به معانی عادی خود و در چارچوب هدف و منظور معاهده تفسیر شوند. اولاً، معنی معمولی «صلح آمیز» بر ماهیت «غیر نظامی» دلالت دارد. ثانیاً، در متن معاهده فضا، در موارد متعددی به واژه «مقاصد صلح آمیز» اشاره شده که به صورت تلویحی منظور «غیر نظامی» است. ثالثاً، برای تفسیر آن میتوان به سایر عهدنامه های با ماهیت مشابه رجوع کرد، همانطور که، رویه دیوان دادگستری بین المللی این امر را اثبات کرده است. (حسینی، ۱۳۹۱، ۲۰۵) در سیزدهمین نشست مجمع عمومی سازمان ملل متحد که در سال ۱۹۵۸ برگزار شد، یک مجمعی برای پرسش و پاسخ در خصوص سوالات مرتبط با استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو پیش بینی شد. در طول این جلسه واژه صلح آمیز به عنوان متضاد هر نوع استفاده نظامی استفاده شده بود. و شورای ملل متحد یک پیشنهادی را برای ممنوعیت استفاده از فضای ماورای جو برای اهداف نظامی مطرح کرد. مجمع عمومی به قطعنامه ۱۳۴۸ (XIII) که «اهداف مشترک» را برای بشریت به رسمیت شناخته بود اتخاذ کرد و تأکید داشت که فضای ماورای جو تنها باید برای اهداف صلح آمیز مورد استفاده قرار گیرد. (Wolf, 2003, 7) مقررات مربوط به استفاده نظامی از فضای ماورای جو نسبت به آنچه که در معاهدات قطب پذیرفته شده است در سطح جهانی بسیار کمتر جاه طلبانه است. بر طبق معاهدات فای ماورای جو، فضای ماورای جو به ۲ قسمت مختلف تا آنجایی که به فعالیت های نظامی مرتبط است تقسیم شده است: در یک طرف، مدارهایی که به دور زمین می چرخند، و در طرف دیگر ماه و سایر اجرام سماوی و مدار های دیگر. حقوق بین الملل عرفی و معاهده فضای ماورای جو و در حقیقت حقوق بین الملل عمومی استفاده صلح آمیز از فضا را مد نظر قرار داده اند. (Kerrest, 2000, 136) دبیر کل سازمان ملل متحد هر چند اذعان کرده که فعالیت های نظامی در فضا اجتناب ناپذیر است، با این حال عقیده داشت که منفعت حقیقی در فضا نه با فعالیت های نظامی بلکه با فعالیت صلح آمیز به دست می آید و این فعالیت ها باید در جهت صلح باشد. (مونی راد، سیدیان هاشمی، ۱۳۹۵، ۸۲)

کمیته بهره برداری صلح آمیز از فضای ماورای جو (کوپوس):

با توجه با آغاز فعالیت های بشری در فضای ماورای جو و ضرورت تبیین چارچوبی برای قانونمند کردن فعالیت کشورها در این حوزه این احساس ایجاد شد که جامعه ی جهانی به نهادی بین المللی که پیشگام زمینه سازی برای این موضوع باشد نیازمند است. مجمع عمومی سازمان ملل متحد قطعنامه استفاده از فضای ماورای جو با شماره ۱۱۴۸ را به تصویب رساند که در این قطعنامه تأکید شده بود که

ارسال هر شی به فضای ماورای جود باید منحصر با اهداف صلح جویانه و علمی صورت پذیرد.^۱ مجمع عمومی ملل متحد، تحت فصل ۴ منشور ملل متحد در بین اختیارات دیگر، دارای اختیار توصیه برای حفظ صلح و امنیت بین المللی می باشد. مجمع عمومی از سال ۱۹۵۸ اقدام به تصویب تقریباً ۱۰۰ قطعنامه مرتبط با فضای ماورای جود نموده است که قریب به یک سوم آن ها در ارتباط با جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جود و یک پنجم آن ها در ارتباط با همکاری بین المللی و بهره برداری صلح آمیز از فضای ماورای جود بوده اند. (رضی پور، ۱۳۹۳، ۲۱۱) در سال ۱۹۵۸ میلادی، اندکی پس از پرتاب قمر مصنوعی اسپوتنیک ۱، مجمع عمومی سازمان ملل متحد طی قطعنامه شماره ۱۳۴۸ کمیته ویژه‌ای در خصوص استفاده‌های صلح‌آمیز از فضای ماوراء جو را تاسیس نمود. یک سال بعد طی قطعنامه شماره ۱۴۷۲ کمیته دائمی تحت عنوان "کمیته استفاده‌های صلح‌آمیز از فضای ماوراء جو" تشکیل شد. که نام اختصاری آن کوپوس (COPUOS) بود. کوپوس که خود زیر مجموعه کمیته چهارم مجمع عمومی سازمان ملل یعنی "کمیته ویژه سیاسی و استعمار زدایی" می باشد، دو کمیته فرعی تحت عناوین: ۱- کمیته فرعی علمی و فنی و ۲- کمیته حقوقی دارد. کمیته استفاده‌های صلح‌آمیز از فضای ماوراء جو و دو کمیته فرعی آن سالانه طی نشست‌های مسائلی از قبیل مصوبات مجمع عمومی، گزارش‌هایی که به آنها تسلیم می شود و مسائلی که توسط دولت‌های عضو مطرح می گردد را بررسی می کنند. تصمیم‌گیری و توافقات در کمیته اصلی و کمیته‌های فرعی "اجماعی" است. گزارش کار، فعالیت‌ها و نیز توصیه‌ها ارائه شده، به مجمع عمومی سازمان ملل متحد ارسال می شود. در جریان مجمع عمومی در پائیز هر سال، گزارش کمیته استفاده‌های صلح‌آمیز از فضای ماوراء جو در مقر سازمان ملل متحد در نیویورک مورد بحث و بررسی قرار می گیرد و سپس قطعنامه سالانه آن روزآمد می شود.^۲ مقر اصلی این کمیته در شهر وین اتریش می باشد که با ۱۸ کشور عضو تاسیس گردید: آرژانتین، استرالیا، بلژیک، برزیل، کانادا، چک اسلواکی، مصر، فرانسه، هند، ایران، ژاپن، مکزیک، لهستان، سوئد، شروی سابق، بریتانیا و ایالات متحده آمریکا. اختیارات اصلی کمیته مدیریت و بررسی موارد زیر بود: منابع ملل متحد در رابطه با بهره برداری های صلح آمیز از فضا، همکاری بین المللی در فضا طبق شرایط ملل متحد؛ اقدامات سازمانی ملل متحد برای تسهیل همکاری بین المللی در فضا و مسائل حقوقی در رابطه با فضا. در سال ۱۹۶۱، مجمع عمومی از کوپوس خواستار انجام موارد زیر شد: حفظ ارتباط نزدیک با سازمان های دولتی و غیر دولتی فعال و مرتبط با موضوعات فضایی؛ ایجاد امکان تبادل اطلاعات بین دولت های درگیر با فعالیت های فضایی و کمک به اقداماتی برای ارتقای همکاری بین الملل در فعالیت های فضایی. همچنین مجمع عمومی از دبیر کل ملل متحد خواست ثبت پرتاب ها را بر اساس اطلاعات تامین شده به وسیله کشور های پرتاب کننده اشیاء به مدار یا ماوراء آن صورت دهد. این شرایط از آن زمان راهنمای کوپوس بوده اند. در سال ۱۹۵۹ تعداد اعضای کمیته تا ۲۴ عضو افزایش یافت و سپس به ۷۴ عضو رسیده است. علاوه بر این تعدادی از سازمان های بین دولتی و غیر دولتی، به عنوان ناظر در کوپوس و کمیته ای فرعی آن حضور دارند. (رضی پور، ۱۳۹۳، ۲۱۶) کمیته کوپوس به ویژه زیر کمیته ی حقوق آن بنیانگذار اصلی توسعه ی حقوق بین الملل فضایی شد. در واقع این زیر کمیته ی حقوقی کوپوس بود که با ارائه ی پیشنهاد هایی گوناگون منشا وضع اصول و قواعد حقوق بین المللی حاکم بر حقوق فضا در قالب اسناد مکتوب و مصوب گردید. از میان این اسناد میتوان به چندین قطعنامه ی مجمع عمومی سازمان ملل متحد به عنوان مهم ترن اسناد موجود در زمینه ی حقوق فضا اشاره نمود. در خلال روزهای نخستین برنامه فضایی رسیدن به یک اجماع همگانی بسیار آسان و سریع صورت می گرفت و موافقت نامه های بین المللی مربوط نیز به راحتی به تصویب می رسید در حالی که در شرایط کنونی اوضاع بسیار متفاوت از آن روزها است. در ابتدا روش تهیه ی یک پیش نویس بدین گونه بود که کمیته ای مانند کوپوس پیش نویس یک معاهده را تهیه مینمود و آن را تصویب میکرد. سپس این معاهده به مجمع عمومی سازمان ملل متحد ارسال میشد تا به رای گذاشته شود و با دست یابی به اکثریت ارا تصویب شود. در جمع عمومی بر خلاف شورای امنیت حق وتو وجود نداشت و یک قطعنامه پس از تصویب برای سران دولت ها ارسال میشد و رسمیت میافت. اما هم اکنون کوپوس یک سازمان میان دولتی است و گاهی ممکن است رسیدن به اتفاق نظر درباره ی برخی از مسایل چندین سال به طول بینجامد.^۳

عرف بهره برداری صلح آمیز:

به طور کلی برای آنکه مقررره ای به عنوان یک قاعده حقوق بین الملل عرفی تلقی گردد، دو پیش نیاز لازم است: تکرار عمل حقوقی (عنصر مادی) و اعتقاد راسخ دولت ها مبنی بر اینکه تکرار این عمل ناشی از الزام آور بودن آن است، (اعتقاد به الزامی بودن، عنصر معنوی) (رضی پور، ۱۳۹۵، ۱۱۷)، بنابراین عرف بین المللی را می توان چنین تعریف کرد: تکرار اعمال یا رفتار مشابه توسط تابعان حقوق بین الملل که به تدریج در روابط متقابل آنها با یکدیگر جنبه الزامی و قدرت حقوقی پیدا کرده است و در نتیجه، اعتبار و ارزشی برابر با قاعده حقوقی مدون دارد. در پاسخ به این سوال که برای ایجاد عرف، رفتار یا عمل مورد نظر باید چند بار و در چه مدت تکرار شود؟ دیوان بین

^۱. <http://www.hypercube.blogfa.com/post/127>

^۲. www.mehrnews.com

^۳. <http://www.hypercube.blogfa.com/post/127>

المللی دادگستری در ۲۰ فوریه ۱۹۶۹ در رای مربوط به قضایای «فلات قاره دریای شمال» اینگونه به این سوال پاسخ داده است: «هر چند عملی که برای مدت زمان کوتاهی جریان داشته، لزوماً و به خودی خود مانعی برای شکل گیری یک قاعده جدید حقوق بین الملل عرفی نیست...، لیکن لازم است که در این مدت زمان کوتاه- هر قدر هم کوتاه باشد- طرز عمل عمومی کشورها- به ویژه کشورهای ذینفع، متواتر و عملاً یک شکل باشد.» (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۱، ۱۵۴، ۱۵۵) اجماع بر این است که معاهده فضای ماورای جو اقدام به ایجاد یک قانون جدید نکرده و به تدوین اصول موجود حقوق بین الملل عرفی در مورد فضای ماورای جو پرداخته که بیش از این نیز در مصوبات مجمع عمومی سازمان ملل مطرح گشته و به صورت بین المللی مورد قبول واقع شده بودند. در نتیجه به کار بردن «مقاصد صلح آمیز» در معاهده فضای ماورای جو تنها بیان مجدد قاعده بین المللی عرفی موجود در آن زمان می باشد. (رضی پور، ۱۳۹۵، ۱۱۷) همانطور که اشاره شد معاهده ماه و حتی سایر معاهدات و موافقت نامه های موجود در زمینه حقوق فضا قواعد عرفی بین المللی را دوباره در متن تکرار کردند و آن ها را به عبارتی در متن معاهده مکتوب کردند، مانند ماده ۳ معاهده اصول حاکم بر فعالیت های کشورها در کاوش و بهره برداری از فضای ماورای جو از جمله ماه و دیگر اجرام سماوی^۱ و ماده ۳ و ۴ موافقت نامه حاکم بر فعالیت های کشورها در ماه و سایر اجرام سماوی، قطعنامه ۳۴/۶۸ مجمع عمومی به تاریخ پنجم دسامبر ۱۹۷۹.^۲

همکاری صلح آمیز بین المللی در فضای ماورای جو:

اصل همکاری بین المللی یک عنصر تعیین کننده در اکتشاف و استفاده از فضای ماورای جو است و نه تنها در معاهدات فضایی و اصول حقوقی بلکه در قطعنامه های مجمع عمومی سازمان ملل که در ارتباط با فعالیت های فضایی است نیز بدان اشاره شده است. گسترش و توسعه همکاری بین المللی در فعالیت های فضایی، می تواند منجر به تاسیس یک سازمان بین المللی در خصوص فضای ماورای جو و موضوعات مرتبط بدان گردد، که در این صورت جامعه بین المللی شاهد تحول بزرگی در چهارچوب حقوقی فضای ماورای جو و موضوعات مرتبط به آن خواهد بود. جامعه ملل باور دارد که فضا باید برای اهداف صلح آمیز مورد استفاده قرار گیرد. در بین سال های ۱۹۵۰ تا ۱۹۶۰ جامعه ملل مذاکرات بسیاری درباره اینکه چگونه کشورها می توانند از فضا استفاده صلح آمیز کنند کرده بودند. که آنها باعث تشکیل کمیته مسالمت آمیز از فضای ماورای جو شدند.^۳ طبق ماده ۳ معاهده فضای ماورای جو: «... در راستای حفظ صلح و امنیت بین المللی و تشویق همکاری و تفاهم بین المللی باید اجرا نماید.» و طبق ماده ۹ همین معاهده «کشورهای طرف معاهده در کاوش و بهره برداری از فضای ماورای جو از جمله ماه و دیگر اجرام سماوی باید اصل همکاری و کمک متقابل را سرلوحه کار قرار دهند و تمامی فعالیت های خود در فضای ماورای جو از جمله ماه و دیگر اجرام سماوی را با توجه ویژه به منافع متقابل تمامی کشورهای طرف معاهده انجام دهند. و همچنین در ماده ۱۰ آمده است که: «کشورهای طرف معاهده، به منظور پیشبرد همکاری بین المللی در زمینه کاوش و بهره برداری از فضای ماورای جو از جمله ماه و دیگر اجرام سماوی بر طبق اهداف این معاهده...» و همچنین در ماده ۱۱ و ماده ۲ و ۳ و بند ۲ ماده ۴ موافقت نامه حاکم بر فعالیت های کشورها در ماه و سایر اجرام سماوی به موضوع همکاری بین المللی اشاره داشته اند.^۴ تقویت همکاری بین المللی، عنصری کلیدی در سیاست های فضایی ملی بسیاری از کشورها و خواهان بهره برداری از فضا است. این ادعا، بر بنای معاهده فضایی ماورای جو است که بارها در متن معاهده در زمینه همکاری در امور حقوقی و علمی و همچنین بهره برداری از فضا و با هدف نهایی حفظ روابط دوستانه میان کشورها و حفظ صلح و امنیت بین المللی به آن اشاره شده است. مکانسیم هایی که به منظور همکاری در زمینه موارد مربوط به فضای ماورای جو وجود دارد در مقایسه با سایر مکانسیم های موجود در عرصه های متفاوت بین الملل، بسیار جدید می باشد. (مجبلی، ۱۳۹۱، ۱۱۱) در سال ۱۹۶۲ مجمع عمومی مجدداً در راستای قطعنامه ۱۷۲۱، قطعنامه شماره ۱۸۰۲ را تصویب کرد که این قطعنامه نیز بر ضرورت انجام همکاری های بین المللی رد خصوص مسائل مختلف استفاده از فضای ماورای جو من جمله همکاری های بین المللی در زمینه ارتباطات فضایی، به خصوص راجع به ارتباطات ماهواره ای کارآمد و موثر به دولت های عضو تأکید کرد. (صادقی ده صحرا، ۱۳۹۰، ۳۹) نهاد های بین المللی مختلف از اهداف بین المللی مربوط به همکاری در زمینه فضای ماورای جو حمایت می کنند. شناخته شده ترین انجمن برای همکاری فضایی، نظام سازمان ملل متحد است. سازمان ملل از اولین روزهای بهره برداری از فضا در فعالیت

^۱. Treaty on principles Governing The Activities Of States in the Exploration and Use of Outer Space, including The Moon and Other Celestial Bodies

^۲. Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies. Adopted by Resolution 34/68 of the General Assembly of the United Nations.

^۳. montessori-mun.org.

^۴. Treaty on principles Governing The Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies and Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies.

های فضایی شرکت داشته است. شورای امنیت سازمان ملل متحد در حمایت سازمان ملل از فعالیت های فضایی از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است. از زمان آغاز برنامه ی فضایی ایالات متحده، ناسا هم برنامه ای جدی و موفق در زمینه ی همکاری بین المللی را بر اساس اعلامیه ناسا در سال ۱۹۵۸ دنبال کرد. به طور کلی، همکاری بین المللی در فضا، عامل مهمی در زندگی بشر به شمار می رود. به دلیل اهمیت بی شمار فضای ماورای جو روز به روز تعداد بازیگران در این عرصه افزایش می یابد. آینده ما جهانی است و مسائل جهانی مستلزم همکاری در سطح جهانی هستند. (محبعلی، ۱۳۵، ۱۳۴، ۱۱۸، ۱۱۲، ۱۱۱، ۱۳۹۱) همکاری بین المللی در خصوص استفاده و بهره برداری از فضای ماورای جو باید برای اهداف صلح آمیز و در راستای قواعد حقوق بین الملل، شامل منشور ملل متحد و معاهدات و اصول حاکم بر کشور ها در استفاده و بهره برداری از فضای ماورای جو شامل ماه و سایر اجرام سماوی، اعمال شود. و این امر باید به نفع همه بشریت و بدون در نظر گرفتن جایگاه اقتصادی یا اجتماعی یا علمی و یا توسعه تکنولوژی آن کشور ها انجام شود. به خصوص آنکه با توجه به نیاز های کشور های در حال توسعه این امر باید صورت پذیرد.^۱

امنیت در فضای ماورای جو در پرتو اصل استفاده مسالمت آمیز

امنیت آزاد بودن از هر خطر یا تهدید می باشد. که امنیت فضایی در ارتباط با محافظت از محیط فضای ماورای جو برای بازیگران فضایی که ممکن است آن ها استفاده از فضای ماورای جو را برای رسیدن به اهدافشان ادامه خواهند داد.^۲ بسیاری از حقوق دانان بین المللی مسائل مختلفی مانند افزایش زیاده های فضایی و یا اختلال در فرکانس های مخابراتی تجهیزات ماهواره ای (پارازیت) را از مصادیق تهدیدات فراوری امنیت در فضا عنوان کرده اند. اما در این میان مبحث اختلال در استفاده های صلح آمیز از فضا از طریق توسل به قوای نظامی و یا زمینه سازی براس استقرار و به کارگیری تسلیحات فضایی به عنوان بزرگ ترین تهدید فرا روی امنیت در فضای ماورای جو مورد اجماع و اتفاق نظر حقوق دانان برجسته بین المللی است. (شکوری حسن آبادی، ۱۳۹۰، ۹) افزایش قدرت نظامی کشورها رابطه معکوسی با کاهش امنیت کشورهای رقیب دارد. یکی از محیط هایی که کشورها در آن به دنبال افزایش قدرت خود هستند فضا است. افزایش قدرت کشورها در فضا برای کشورهای رقیب تهدیداتی را ایجاد می کند که چالش های امنیتی فضا یکی از نتایج آن است. (خسروی، جدی، جعفری، ۱۳۹۲، ۲۴۱) فضای ماورای جو، یک منطقه مشترک بین المللی در ورای صلاحیت ملی کشور ها است. بنابراین، تامین امنیت در فضا باید از جانب همه کشور ها به طور مشترک صورت گیرد. مفهوم امنیت مشترک در فضای ماورای جو به منع کامل استفاده نظامی از فضا و ایجاد یک رژیم کنترل تسلیحات برای دفاع ضد موشکی منجر می شود. در این راستا، تاسیس یک رژیم موثر برای محافظت از استفاده های صلح آمیز از فای ماورای جو، ضروری به نظر می رسد. (محبعلی، ۱۳۹۱، ۹۱) فضا یک دارای بسیار مهم استراتژیک برای بسیاری از کشور ها در قرن ۲۱ محسوب می شود. امروزه طرح های زیادی مربوط به امنیت فضایی در حال انجام است. تلاش های مختلف برای رسید به امنیت در فضای ماورای جو از بیشترین حد تا کمترین و بر عکس، به احتمال زیاد به موازات ادامه خواهد داشت. این موضوع مسئولیتی برای دولت ها می باشد که مسائل عمومی مربوط به امنیت و ایمنی عملیات ها ایشان در فضا را مورد بررسی قرار دهند. (Robinson, Silhan, 2012, 11) به طور کلی امنیت در فضای ماورای جو عبارت است از: تضمین دسترسی و استفاده آزاد از فضای ماورای جو در جهت منافع ملی و فرا ملی کشور ها تا جایی که مخل و مضر منافع دیگر کشور ها نباشد. بسیاری از حقوق دانان بین المللی عدم اختلال در استفاده های صلح از فضا از طریق توسل به قوای نظامی و یا زمینه سازی برای اضرار به تاسیسات و تجهیزات فضایی را نیز از جمله مبانی امنیت در فضای ماورای جو عنوان کرده اند. امنیت در فضای ماورای جو از دو دیدگاه قابل بررسی است: در وهله اول، لازم است تا امنیت در فضا را در چارچوب مقررات و قوانین بین المللی که در صدد تعیین و سازمان دهی استفاده های بشر از فضای ماورای جو هستند مورد مطالعه قرار داد. اساس این چارچوب حقوقی در مورد فضا بر پایه اقدامات انجام پذیرفته از سوی سازمان ملل متحد اعم از منشور ملل متحد، پنج معاهده در مورد فضای ماورای جو، چهار اصل پذیرفته شده از سوی جامعه جهانی و تدوین یافته از سوی مجمع عمومی ملل متحد و دست آخر کنوانسیون اتحادیه بین المللی ارتباطات راه دور بنا نهاده شده است. دیدگاه دیگر در خصوص بررسی امنیت فضا، بر مطالعه عملکرد و تاثیرات نهاد های چند جانبه بین المللی مانند سازمان های مختلفی که هم اکنون سازماندهی و مدیریت فعالیت های فضایی به وسیله آنان انجام می شود تاکید دارد. (شکوری حسن آبادی، ۱۳۹۰، ۲۶، ۲۷، ۲۸) سازمان بین المللی برای پیشرفت امنیت فضا سازمان بین المللی غیر دولتی است که در ۱۶ آوریل ۲۰۰۴ در هلند تاسیس شده است. این سازمان که یک سازمان غیر انتفاعی است با هدف همکاری بین المللی و پیشرفت علمی در زمینه امنیت فضایی تاسیس شده است. ای سازمان دارای دو کمیته فنی و دائمی است که کمیته ای فنی سازمان وظیفه شان توسعه مسائل فنی مربوط به امنیت فضایی است و رابطی بین سازمان های فضایی و آکادمی ها می

^۱.Annex. Declaration on International Cooperation in the Exploration and Use of Outer Space for the Benefit and in the Interest of all States, Taking into particular Account the "needs of developing countries".

^۲.<https://swfound.org/media/31123/martinez-space%20security%20initiatives.pdf>

باشند. کمیته های دائمی مسئولیت اداره روزانه فعالیت های سازمان را برای نیل به اجرای اهداف اصلی سازمان دارند. (مومنی راد، سیدیان هاشمی، ۱۳۹۵، ۱۲۵، ۱۲۶) برای محقق شدن امنیت بین المللی در فضای ماورای جو، لازم است که موضوع جنجالی بهره برداری نظامی از فضای ماورای جو حل شود. به عبارتی این اتفاق نظر وجود دارد که از طریق سیاست های بازدارندگی (منظور بازدارندگی سلاح ها می باشد) نمی توان به امنیت در فضا دست یافت. در هر صورت استفاده صلح آمیز از فضا و به تبع آن امنیتی که به دست می آید، نه فقط در عصر حاضر، بلکه برای نسل های آینده هم مسئله ساز خواهد بود، خواست جامعه بین المللی در ارتباط با امنیت تقویت خواهد شد. منافع فضا که منافع بین المللی است باید بر منافع ملی اولویت داشته باشد. (رضی پور، ۱۳۹۳، ۳۰۳، ۳۰۲، ۲۹۳) تلاش برای تأمین امنیت در رأس مهم ترین اهداف دولت هاست و عامل فقدان و کاهش سطح امنیت، تهدید است. کشورها بسته به سطح و نوع توانایی خود در فناوری های صلح آمیز و نظامی فضا، اهمیت سیاسی، نوع ایدئولوژی و راهبرد دفاعی و نظامی و میزان تهدیدات و... در برابر تهدیدات به دسته های مختلف تقسیم می شوند. رفع تهدیدات ناشی از نظامی و تسلیحاتی شدن فضا و تقویت سامانه های دفاعی جز با توجه و تحلیل صحیح چالش های امنیتی فضا امکا نپذیر نیست. برای دستیابی به یک راهبرد مناسب بایستی عوامل اصلی آن شناخته شوند تا با انجام برنامه ریزی مناسب شرایط لازم برای ب هکارگیری عناصر قدرت در جهت افزایش توانایی فراهم آید. (خسروی، جدی، جعفری، ۱۳۹۲، ۲۴۶، ۲۴۷)

نتیجه گیری

با این حال عدم تعریف «استفاده های صلح آمیز» در هیچ یک از اسناد موجود یک خلا است، در تفسیر فعالیت هایی که می توان در فضا انجام داد. همه دولت ها به این اتفاق نظر دست یافته اند که از فضا می بایست برای اهداف صلح آمیز استفاده شود. مجمع عمومی سازمان ملل متحد استفاده صرفا صلح جویانه از فضا را از همان سال ۱۹۵۷ (که نخستین قمر مصنوعی به فضا فرستاده شد) مورد توجه قرار داد و سپس در قطعنامه های بعدی بارها بر آن تأکید نمود.^۱ با توجه به حقوق بین الملل، عرف بین المللی و رویه های موجود و اصول کلی حقوقی و همچنین منشور ملل متحد، می توان به یک نتیجه گیری کلی رسید؛ که استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو باید بر طبق منشور ملل متحد باشد یعنی در راستای حفظ صلح، نظم و امنیت بین المللی و به نفع بشریت باشد. آزمایش های نظامی مانند انفجار هسته ای در آن جا انجام نشود و به طور کلی مجموعه فعالیتی که می تواند برای بشر و محیط او خطرناک باشد را باید ممنوع اعلام کرد. اما دولت ها تفاسیری که از واژه صلح آمیز دارند بسته به نفع ملی و فعالیت هایشان در فضا متغیر است. بعضی از دولت ها که خواهان نظامی ساختن فضا و استفاده نظامی از آن هستند؛ بر این عقیده می باشند که صرف حضور نیروی نظامی و تجهیزات نظامی در فضای ماورای جو، استفاده صلح آمیز را نقض نکرده است. به عبارتی استدلال می کنند که حضور نظامی منفعل یا به عبارتی غیر تجاوز کارانه در فضای ماورای جو به هیچ عنوان با اصل «استفاده صلح آمیز» منافاتی ندارد. و از طرفی دولت هایی که هنوز در فضا صاحب قدرت نیستند یا کشور های در حال توسعه که هنوز فناوری لازم برای استفاده از فضا را ندارند از این موضوع احساس خطر کرده و بر این باور هستند که حضور نیروی نظامی در فضای ماورای جو فضا را متشنج و نظامی می کند و برای آینده بشریت و فضای ماورای جو خطرناک است. از این رو طرفدار استفاده از فضا ی ماورای جو بدون حضور نیرو و تجهیزات نظامی هستند. آن ها استدلال می کنند که صرف حضور نیروی نظامی در فضا باعث می شود کشور هایی که قدرت فضایی بالایی دارند در حالت مسابقه با یکدیگر برای تسلیحاتی کردن فضای ماورای جو برآیند و در این راستا کاملا فضا را به مکانی برای قدرت نمایی نظامی تبدیل کنند و دیگر نتوان از فضا استفاده ای در راستای نفع بشریت کرد. در کل می توان گفت: فعالیت هایی که نظامی نباشند را صلح آمیز باید تلقی کرد. یا به عبارتی هر فعالیتی که بتواند همسو با اصول مندرج در منشور ملل متحد و معاهده ی فضای ماورای جو باشد را صلح آمیز می توان تلقی کرد. با آنکه صلح آمیز بودن یک فعالیت در فضای ماورای جو تعریف نشده است و این موضوع یک ابهام است. اما باید از طریق عرف بین المللی و اصول کلی و معاهدات، استفاده های صلح آمیز از فضا را به یک رویه ی عمومی تبدیل کرد. به عبارتی می توان گفت در حال حاضر و با توجه به عدم تعریف صلح آمیز بودن فعالیت ها در فضای ماورای جو، نمیتوان گفت که استفاده نظامی مغایر با مفهوم صلح آمیز بودن است. اما استفاده کاملا نظامی یا همان تسلیحاتی کردن فضا را میتوان در مقابل استفاده صلح آمیز قرار داد. عدم تعریف «استفاده های صلح آمیز» می تواند باعث جنگ های فضایی و مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو باشد. کافی است یکی از ابر قدرت ها بتواند از هر طریقی استفاده نظامی از فضا را آغاز کند، در این صورت قطعاً شاهد اقدامات متقابل سایر کشور های قدرتمند خواهیم بود که این امر منتهی به یک جنگ جهانی سوم خواهد شد.

^۱.. <https://rasekhoon.net/article/show/680247>

منابع و مراجع

- [۱] ابراهیمی، رقیه. (۱۳۹۰). مسئولیت بین المللی دولتها در قبال فعالیت های فضایی. پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
- [۲] آرش پور، علیرضا. (۱۳۸۶). طرح ایده مناطق صلح برای مقاصد صلح جویانه، فصل نامه دیدگاه های حقوقی، دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، ۴۲-۴۳، ۲۲-۱۱.
- [۳] جمالی، محمد رضا. (۱۳۸۹). میراث مشترک بشریت: مفهوم و کاربرد آن در حقوق بین الملل، دانشنامه حقوق و سیاست، ۸۹، ۱۴-۵۵.
- [۴] حبیب زاده، توکل، منصوری، فرنگیس. (۱۳۹۲). بازخوانی اصل «میراث مشترک بشریت» و تفاوت های آن با مفهوم «نگرانی مشترک بشریت»، پژوهشنامه حقوق اسلامی، ۲(۳۸)، ۹۱-۱۲۰.
- [۵] حسینی، محمد رضا. (۱۳۹۱). بررسی هنجار های حقوقی در زمینه ممنوعیت تسلیحات فضا پایه، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۳۸، ۲۱۹-۱۹۳.
- [۶] خسروی، ایمان و، جدی، جهانگیر و، جعفری، سید اصغر، (۱۳۹۲). تاثیرات فضای مسلح بر امنیت نظامی جمهوری اسلامی ایران، مجله سیاست دفاعی، ۸۵، ۲۱۷-۲۵۵.
- [۷] رستمی، مرتضی. (۱۳۹۳). فضای ماورای جو به عنوان میراث مشترک بشریت، چاپ اول، تهران: انتشارات خرسندی.
- [۸] رضی پور، فریبا. (۱۳۹۳). حقوق بین الملل و بهره برداری نظامی از فضای ماورای جو، چاپ اول، تهران: انتشارات خرسندی.
- [۹] رضی پور، فریبا و، نجفی اسفاد. (۱۳۹۰). حقوق بین الملل بشر دوستانه و بهره برداری نظامی از فضای ماورای جو، فصلنامه علمی-پژوهشی علوم و فناوری فضایی، ۳ و ۴، ۶۲-۴۷.
- [۱۰] رئیسی نافچی، میلاد. (۱۳۹۶). چالش های ناشی از اعمال حاکمیتی دولت ها در فضا از منظر حقوق بین الملل. پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق بین الملل، دانشکده حقوق و الهیات دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی.
- [۱۱] شکوری حسن آبادی، بابک. (۱۳۹۰). امنیت در فضای ماورای جو از دیدگاه حقوق بین الملل. پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- [۱۲] صادقی ده صحرائی، مرتضی. (۱۳۹۰). قابلیت اعمال قاعده ممنوعیت توسل به زور یا تهدید به آن در فضای ماورای جو. پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی.
- [۱۳] ضیایی بیگدلی، محمد رضا. (۱۳۹۱). حقوق بین الملل عمومی، چاپ چهل و دوم، تهران: انتشارات گنج دانش.
- [۱۴] طلائی، فرهاد؛ منصوری، فرنگتاج. (۱۳۸۴). نگرشی جدید به وضعیت حقوقی قطب جنوب: قطب جنوب به عنوان میراث مشترک بشریت، فصلنامه مدرس علوم انسانی، ۱۰(۳)، ۹۷-۱۲۵.
- [۱۵] عباسی، بیژن؛ مرتضی، رستمی. (۱۳۹۴). ابعاد حقوقی میراث مشترک بشریت در فضای ماورای جو، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، ۲(۷)، ۵۸-۲۷.
- [۱۶] محبعلی، پوپک. (۱۳۹۱). همکاری و منازعه در رژیم های بین المللی فضای ماورای جو، چاپ اول، تهران: انتشارات خرسندی.
- [۱۷] مومنی راد، احمد؛ سیدیان هاشمی، سروش. (۱۳۹۵). حقوق بین الملل فضا، چاپ اول، تهران: انتشارات خرسندی.
- [18] Avgerinopoulou, Th, Dionysia, Stolis, katerina. (2017). Current trends and challenges in international space law, www.essc.esf.org
- [19] Freeland, Steven. (2016). Peaceful Purposes? Governing the Military Uses of Outer Space, Journal of law (18) 1, 35-51.
- [20] Kerrest, A. (2003). Outer space as International space: Lessons From Antarctica France and European centre for space law. European space Agency. Journal of science Diplomacy, 133-42.
- [21] Wolf, M, Johannes. (2003). Peaceful Uses' of Outer Space has Permitted its Militarization does it also mean its Weaponization. Journal of peacepalacelibrary, 1, 5-13.
- [22] Gleeson, K, Patrick. (2005). Legal Aspects of the Use of Force in Space, A thesis for the degree of master of laws, Faculty of Air and Space law, McGill university.

- [23] Jana, Robinson ,. Vladimir, Silhan. (2012). Securing Outer Space: A Major Global Challenge. [http:// www.population-protection.eu/attachments/040](http://www.population-protection.eu/attachments/040). 4(1), 1-15.
- [24] Official records of the General Assembly, Fifty-first Session. Supplement No. 20 (A/51/20). Annex. Declaration on International Cooperation in the Exploration and Use of Outer Space for the Benefit and in the Interest of all States, Taking into particular Account the "needs of developing countries".
- [25] Treaty on principles Governing The Activities Of States in the Exploration and Use of Outer Space, including The Moon and Other Celestial Bodies.
- [26] Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies. Adopted by Resolution34/68 of the General Assembly of the united nations.
- [27] Donya-e-hoghough.com
- [28] <http://www.hypercube.blogfa.com/post/127>
- [29] www.mehrnews.com
- [30] <http://www.hypercube.blogfa.com/post/127>
- [31] montessori-mun.org.
- [32] <https://swfound.org/media/31123/martinez-space%20security%20initiatives.pdf>
- [33] <https://rasekhoon.net/article/show/680247>